

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬГОСППРОДУКЦІЄЮ

Вінницький національний технічний університет

Анотація. Проведено аналітичні дослідження рівня відповідності аграрного ринку України умовам розвитку ф'ючерсної торгівлі, його законодавчо-правового забезпечення. Наведено обґрунтовані висновки щодо можливості скорішого впровадження ф'ючерсного ринку як ефективного механізму прозорого ціноутворення на ринку зернових та зниження цінових ризиків.

Ключові слова: біржовий ринок зернових; ф'ючерсні і опціонні контракти; похідні інструменти; деривативи; прозоре ціноутворення; цінові ризики.

Abstract. The analysis of the level of compliance of the agrarian market of Ukraine conditions of development of the futures trade, regulatory and legal support. Given reasonable conclusions regarding the possibility of the early introduction of a futures market as an effective transparent mechanism of pricing on the grain market and reduce price risk.

Keywords: stock market grain futures and options contracts; derivative instruments; derivatives; transparent pricing; price risk.

Чиказька торгова палата, Паризька міжнародна ф'ючерсна біржа, Зернова біржа Буенос-Айреса - з цими назвами нерозривно асоціюється сучасний цивілізований ринок сільгосппродукції. Ключовою ланкою, сполучною поняття біржа і цивілізований ринок, по суті є ф'ючерсні і опціонні контракти. Торгівля цими похідними інструментами проводиться на всіх без винятків провідних світових біржах, що, безумовно, свідчить про їх ефективність.

Динамічний розвиток сільськогосподарських секторів економіки таких світових гігантів, як США та ЄС, можна також пов'язати з розвиненою структурою ф'ючерсних торгів. Виходить, що у вигаши від проведення операцій з цими похідними залишаються усі суб'єкти сільськогосподарського ринку, включаючи виробників, переробників, трейдерів, що в сукупності впливає на їх стійке положення в світовій торгівлі сільгосппродукцією.

Не секрет, що економіка України залежить тільки від однієї галузі. Нашій країні пощастило на унікальні природно-кліматичні ресурси і геополітичне положення, що сприяють розвитку аграрного сектору. Сучасне вітчизняне сільське господарство - це аграрний бізнес сучасними технологіями, які на сьогодні значно вищі ніж, наприклад, у металургії чи в вугільній галузі. Створення великих холдингів за рахунок іноземних інвестицій дозволило галузь сільського господарства вивести на перше місце у економіці України - 20-23% ВВП, 13,6 млрд. валютних надходжень минулого року (у металургії було 17,2 млрд.). У Західній Європі ВВП аграрного виробництва в середньому складає від 1,5 до 3 відсотків і його роль полягає в забезпеченні продуктами харчування і забезпеченні продовольчої безпеки. Всі інші галузі промисловості можуть працювати на те, щоб підтримати аграрне виробництво з метою, щоб не було надмірної інфляції, збільшення вартості продуктів харчування, щоб їх було достатньо і потрібної якості [1].

У нас протилежна ситуація, при якій не промисловість підтримує аграрне виробництво, а навпаки – аграрне виробництво тягне за собою інші галузі економіки. Україна на даному етапі залишається сировинною державою [1].

Метою статті є розкриття проблемних аспектів біржової торгівлі сільгосппродукцією в Україні та обґрунтування перспектив її розвитку.

Вивченням даної проблематики займається велика кількість зарубіжних та вітчизняних вчених і спеціалістів-практиків, серед них: А.Буренін, Дж.Блек, М.Даніель, О.Дегтярьова, Р.МакДональд, М.Солодкий, О.Шпичак, О.Сохацька, В.Яворська, Г.Немченко, В.Скоцик, С.Гладкий та ін.

Як показують дослідження, реалізація сільгосппродукції через біржовий ринок в Україні становить менше 1% від загальної кількості угод, тоді як, приміром, у США цей показник перевищує 90%. У всьому світі біржова торгівля є запорукою прозорого та цивілізованого ринку. Торгівля

сільгосппродукцією через біржі не тільки забезпечує вільний рух товарів і послуг, але і сприяє обмеження монополізації та цінової дискримінації при здійсненні угод. Однак відсутність прозорих і ефективних механізмів ціноутворення на вітчизняному біржовому аграрному ринку стає серйозним бар'єром для організації конкурентної торгівлі та цінової стабілізації ринку. На думку експертів, недостатньо висока ефективність біржової торгівлі в Україні на сучасному етапі обумовлена, насамперед, незацікавленістю самих сільськогосподарських виробників у реалізації продукції таким шляхом і відсутністю ефективного державного контролю, а також недосконалістю нормативно-правового забезпечення діяльності бірж.

Важливим чинником щодо ф'ючерсної торгівлі в Україні є те, що на прозорому ринку щорічно будуть активи підприємств у формі зобов'язань з виробництва і постачання сільгосппродукції. Якщо через прозорий організований ринок буде продаватися не менше трьох четвертих всього виробленого зерна та насіння соняшнику, то з гарантованим строковим біржовим інструментом (форвардами, ф'ючерсами, опціонами) пройдётиме до 26 млн. тонн зерна на суму приблизно 9 млрд. грн. А це гарантовані надходження до бюджету, значне спрощення механізмів кредитування тощо [2].

Другим важливим фактором на користь ф'ючерсної торгівлі є те, що в Україні формується інтегрований ринок такої важливої продукції, як пшениця, ячмінь, кукурудза, насіння соняшнику. На сформованому інтегрованому ринку України буде забезпечено автоматичну корельованість з цінами на світових ринках сільгосппродукції, тобто Україна буде мати найбільш вигідну ціну на свою стратегічну сільгосппродукцію [3].

Третім важливим фактором на користь ф'ючерсної торгівлі є формування прозорого ринку і насичення його біржовими інструментами (ф'ючерсами, форвардами, опціонами), які забезпечать:

- гарантовані замовлення по продажу для виробників і трейдерів;
- гарантовані замовлення по закупівлі для переробників і трейдерів;
- прогнози ціни на сільгосппродукцію на термін до півроку;
- зниження ризику від ринкових коливань цін;
- гарантії при виконанні біржових контрактів;
- механізми гарантованого повернення кредитів виробникам сільгосппродукції;
- вихід на світові біржові ринки сільгосппродукції строкових контрактів з українськими специфікаціями товарів.

Четвертим і, напевно, найважливішим фактором на користь ф'ючерсної торгівлі є те, що у всіх виробничих регіонах працюють 11 товарних бірж, об'єднаних у Національну асоціацію бірж України (НАБУ), які забезпечують 95% біржового обороту сільгосппродукції в Україні [2]. На цих біржах торгівля сільгосппродукцією у цілому проходить на умовах спот, але ці біржі мають певну інфраструктуру, кваліфікованих працівників, членів бірж і брокерів з числа виробників, переробників і трейдерів. Біржі мають об'єднаний інформаційний центр НАБУ. Просування біржових ф'ючерсних майданчиків до учасників ринку сільгосппродукції, використання інфраструктури діючих товарних бірж - це запорука успіху становлення ф'ючерсного ринку в Україні.

Чинники, які стримують впровадження ф'ючерсної торгівлі в Україні:

- в Україні в майбутньому потрібно буде відмовитися від регулювання цін на сільгосппродукцію шляхом проведення інтервенцій через біржі або звести застосування таких коштів до мінімуму. Це положення повинно бути внесено у відповідний законодавчий акт;

- має місце втручання держави та місцевих адміністрацій в торгівлю сільгосппродукцією. Потрібно, щоб на строк впровадження ф'ючерсної торгівлі доступ адміністрацій до торгівлі біржовими товарами був припинений, і це необхідно затвердити в постанові Кабінету Міністрів України;

- торгові витрати на ринку зерна (транспортування, складування, завантаження, оформлення необхідних документів) на даний момент дуже високі. У процесі впровадження ф'ючерсної торгівлі ці витрати потрібно також мінімізувати відповідними діями з боку держави;

- система стандартизації якості сільгосппродукції зараз не відповідає стандартам світового ринку. Україні потрібен негайний перехід на світові стандарти якості сільгосппродукції;

- в Україні відсутнє відпрацьоване законодавство з ф'ючерсної біржової торгівлі [4].

На початковому етапі роботи ф'ючерсного ринку можна очікувати, що головними учасниками будуть виробники сільгосппродукції, які для повернення кредитів виставляють на продаж на біржовому майданчику форвардні або ф'ючерсні контракти. Це стосується також і переробних підприємств. Ці учасники торгів через своїх представників-брокерів, які будуть вирішувати питання

продажу та купівлі сільгосппродукції через гарантовані біржові контракти за прогнозованими цінами. Трейдери, які через своїх представників-брокерів будуть формувати обсяги сільгосппродукції на експорт, а також здійснювати хеджування. Елеватори, які через своїх представників-брокерів будуть продавати свої обсяги зерна. Професійні брокерські контори, які на замовлення своїх клієнтів-хеджерів і спекулянтів будуть здійснювати операції на ф'ючерсному ринку.

Таким чином, головним для початку функціонування ф'ючерсного ринку буде максимальне залучення на біржовий майданчик великих обсягів зерна, тобто ф'ючерсні майданчики повинні бути максимально близькими до виробників, а це означає, що роль регіональних товарних бірж-учасників ф'ючерсного ринку буде дуже велика, якщо не головна [5].

Міжнародна асоціація свопів і дилерів (International Swaps and Derivatives Association) констатує, що в останні роки більше як 90% з 500 найбільших компаній світу використовують похідні інструменти/ деривативи (біржові, небіржові) для ефективного управління та хеджування своїх ризиків. На світовому біржовому ринку переважає торгівля ф'ючерсами і опціонами (більше 70%). Ф'ючерси, відповідно, на 95% застосовуються у стратегії хеджування. Аналіз світового обігу біржових інструментів на 84% найбільших біржах вказує про збереження тенденції домінування ф'ючерсів.[6] Структура системи ф'ючерсної торгівлі в Україні обумовлює включення на першому етапі регіональних біржових ф'ючерсних майданчиків, тому доцільною є організація біржових торгів на основі електронної торгової платформи. Це дасть можливість за єдиними правилами одночасно проводити біржові торги на декількох біржових майданчиках за участю брокерів, які перебувають на біржових майданчиках або за віддаленими біржовими терміналами.

Система ф'ючерсних біржових торгів повинна мати розрахунково-клірингову підсистему, яка забезпечить взаємодію з учасниками біржових торгів на всіх майданчиках одночасно, а також інтегрованість кожної операції. Кліринговий банк, який бажано вибрати за конкурсом, повинен мати свої підрозділи в тих містах, де розташовані електронні ф'ючерсні майданчики, або мати банки-посередники. Можливе створення консорціуму українських та іноземних банків, який буде гарантом прозорості біржового клірингу[3 – 8].

Міністр аграрної політики і продовольства наразі заявив про те, що Чиказька товарна біржа Chicago Mercantile Exchange (CME) створить ф'ючерсну біржу в Україні. Таке принципове питання вже ставилося ще у 2002 році: чи використовувати послуги діючих ф'ючерсних бірж Західної Європи, створюючи українську систему ф'ючерсної торгівлі? Німецькі експерти при уряді України розглядали це питання з точки зору вже сформованого ф'ючерсного ринку Західної Європи, де однією з головних функцій біржового ринку є хеджування (обмеження) ризику учасників біржової торгівлі від коливання цін. Попередня спроба запровадження кілька років тому торгівлі ф'ючерсними контрактами на Чорноморську пшеницю на CME завершилася невдало. Тож є приклади, коли спроби українських трейдерів захеджувати свої операції по сільгосппродукції на світових біржах закінчилися великими збитками через штучний дефолт з боку інших учасників біржової торгівлі.

Дотримання правил і принципів відкритих і прозорих аукціонів та торгів дозволяє виявити справедливі ціни, а також врахувати інтереси всіх учасників процесу.

Наявність конструктивного діалогу безпосередньо з учасниками процесу сприятиме можливості створення актуальної працеспроможної моделі функціонування біржового ринку сільськогосподарською продукцією.

Прозорі ринки ф'ючерсів могли б стати базовим активом для товарного індексу, що дасть суттєві плюси: деривативи вивільняють вартість; покупці і продавці отримують постійні сигнали про ціну; з'являється можливість управляти ціновим ризиком за допомогою хеджування; спрощується процес ухвалення рішень виробником [3 – 8].

Результат: вище обсяг виробництва та краща якість; більше вкладень в інфраструктуру та впровадження біотехнологій; збільшуються резерви твердої валюти; інтеграція каналу постачання: виробник більше впливає на ціну; Україна стає більш помітною у світі.

Для цього потрібні законодавчі і регуляторні зміни: новий нормативно-правовий режим деривативів, який відповідає найкращій міжнародній практиці, сприяє розробці валютно-процентних свопів та інших продуктів, і встановлює режим клірингу і розрахунків, який відповідає вимогам ЄС до центрального контрагента.

В кінці 2014 року Мінекономрозвитку підготовлено проекти Законів України «Про товарний біржовий ринок» та «Про похідні фінансові інструменти (деривативи)». Однак проекти було

повернено на доопрацювання і невідомо коли ці закони будуть прийняті і вступлять в силу. Прийняття цих законів особливо позитивно відбилосся б на розвитку українського аграрного ринку.

Висновки. Вочевидь, корінь проблем сільгоспвиробника – це ризики реалізації і ризики недоотримання доходів від коливання цін. Міжнародний досвід свідчить, що одним із найефективніших механізмів детінізації та демонополізації аграрного ринку, прозорого ринкового ціноутворення є використання біржових інструментів, які сприяють формуванню конкурентних справедливих цін, стримують їх надмірну волатильність, а отже, знижують цінові ризики. Біржовий ринок стає місцем їх «переробки»: тут ціна встановлюється і переноситься із тих, хто не може нести цінові ризики на тих, хто може використати їх з метою отримання прибутку; нівелюється небезпека цінових коливань; забезпечується отримання очікуваних цін і торгівельних вигод. В арсеналі біржового ризик-менеджменту є широкий спектр інструментів, узятих на озброєння світовою практикою. Найбільш цінними є ті, які можна використати для хеджування – процесу усунення цінових ризиків шляхом різних стратегій їх прийняття, структуруванням з метою визначення того, яку частину ризику можливо усунути самостійно, а яку варто передати іншим. Проте, щоб застосування біржових інструментів управління ціновими ризиками ефективно використовувалися вітчизняними суб'єктами господарювання, потрібно розробляти детальні механізми їх обігу, зокрема, ф'ючерсів та форвардів. Власне ці напрямки подальших досліджень розглядаються нами як найперспективніші [4, 5].

Аналізуючи рівень відповідності аграрного ринку України умовам розвитку ф'ючерсної торгівлі, його законодавчо-правового забезпечення дає підстави стверджувати, що перш ніж запроваджувати торгівлю ф'ючерсними контрактами необхідно оновити діючі та розробити нові закони, що регулювали б розвиток ринку, створити ефективну клірингову систему та організацію з нагляду за дотриманням правил торгівлі, а також сприяти залученню вільного капіталу для проведення спекулятивних операцій. Отже впровадження ф'ючерсного ринку це – процес доволі тривалий і потребує значних ресурсів, торгівля ф'ючерсними контрактами буде можливою лише при створенні всіх необхідних умов. Виконання всіх цих елементів системи ф'ючерсного ринку дасть змогу створити ефективний механізм прозорого ціноутворення на ринку зернових та зниження цінових ризиків [3 – 8].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.12.2015).
2. Програма розвитку фінансового сектору USAID FINREP-II, 18 червня 2015 р. Режим доступу: <http://aeaer.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/analy-z.pdf>
3. Солодкий М.О. Фючерсний ринок – фактор стабілізації ціноутворення /М.О.Солодкий //Моніторинг біржового ринку. – 2014. - №1(20). – С.12-15.
4. Кирилук Е.Н. Биржевая торговля сельскохозяйственной продукцией в Украине: проблемы и перспективы/К.Н.Кирилук// Бизнес. Образование. Право - Вестник Волгоградского Института Бизнеса, 2013, № 1 (22).
5. Яворська В.О. Тенденції розвитку вітчизняних біржових торгів товарними деривативами на сільгосппродукцію / В.О.Яворська // Моніторинг біржового ринку. – 2014. - №1(20). – С.16-17.
6. Сидоренко О. В. Інструменти управління ризиками у біржовій торгівлі сільгосппродукцією / О. В. Сидоренко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Випуск 28. – С. 43–47.
7. Немченко Г.В. Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в системі ф'ючерсного ринку (на прикладі ринку зернових)/ Г.В. Немченко// Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук – Київ: КНЕУ, 2006.
8. Мещерякова Т.К. Біржова справа : практикум / Т. К. Мещерякова, В. О. Козловський, О. Й. Лесько. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – 79 с.

Мещерякова Тетяна Костянтинівна – старший викладач кафедри Економіки підприємства і виробничого менеджменту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, mtk711780@gmail.com

Meshcheryakova Tatyana K. – senior lecturer of the Department of Economics of enterprise and production management, Vinnytsia national technical University, Vinnitsa

